

SAHA (YAKUT) BÜYÜ MASALLARI

(Dr. Muvaffak Duranlı, Konya 2010, 315 s., Kömen Yayınları: 45)

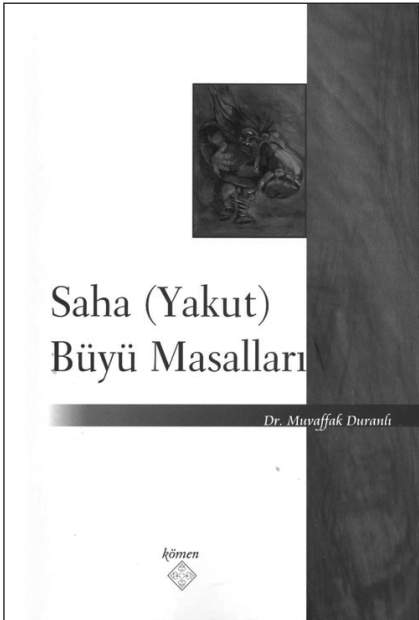
Âdem TERZİ

Geniş bir coğrafyada sürdürdükleri farklı yaşam tarzlarıyla kültürel çeşitlilik sergileyen Türklerin bu çeşitliliğe bağlı olarak zengin bir anlatı geleneğine sahip olduğu bilinmektedir. Bu alana ait türler yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından yaklaşık 250 yıldır sistemli olarak derlenmekte ve yazıya geçirilmektedir.

“Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması Projesi” gibi projelerle derlenen bu ürünlerin bir araya getirilmesi ve yeni derlemelerin yapılması amacıyla günümüzde de çalışmalar hızlı bir biçimde sürmektedir.

Halk anlatıları, içerikleriyle sadece halk bilimi için değil pek çok bilim dalı için kaynak niteliğindedir. Bu bilim dallarından biri de dil bilimi olup özellikle ülkemizde halk anlatıları daha çok bu bilim dalının bakış açısından ele alınmıştır.

Ancak derleme çalışmalarının sonuçları alınmaya başlandıkça anlatıların içerik çözümlemesine ve karşılaştırmalı incelenmesine yönelik

çalışmalar da zamanla artmaktadır. Böylelikle uzak Türk boylarının halk yaratılarından haberdar olduğumuz gibi bunlar üzerine yapılan monografik çalışmalarla o toplulukların kültürel alt yapıları hakkında da ayrıntılı bilgi sahibi olmaktadır.

Bu tür çalışmalardan birisi *Saha (Yakut) Büyü Masalları* adlı eserdir. Eserin adı başlı başına ilgi çekicidir. Yazar, ön sözde bu adı kullanırken Saha kültürü araştırmalarına emeği geçen Georgiy Ustinoviç Ergis'in masal sınıflandırmasına bağlı kaldığını ifade etmektedir. Hemen arkasından yazar, bu sınıflandırmanın Saha masalları için çok da uygun olmadığını Ergis tarafından da zaman zaman dile getirildiğini eklemektedir.

Kitabın adında yer alan “Saha (Yakut)” yazılışı ön sözde “*Kitapta sıklıkla ‘Saha’ ve ‘Yakut’ adının yan yana kullanıldığı görülecektir. Bunu bir karışıklık olarak düşünmemek gerekir. 1990 öncesi çalışmalarda Saha Türkleri, Yakut adıyla kaynaklarda yer almıştır. Ruslar tarafından kullanılan ‘Yakut’ tanımlamasının Rusçanın söz dizimine uyması nedeniyle özellikle günümüzde bile Rusça yazılan eserlerde ‘Yakut’ adlandırması tercih edilmekte, ‘Saha’ adı ise parantez içinde kullanılmaktadır. Bu nedenle alıntılarda orijinal metni bozmamak için yazar hangi adı kullandıysa biz de onu kullanmayı tercih ettik.*” sözleriyle açıklanmaktadır.

Benzer teknik bilgileri içeren ön sözden sonra eser, “Saha Türklerinde Masal” ve “Saha Türklerinde Masal Anlatıcıları” alt başlıklarını içeren “Giriş” bölümüyle devam etmektedir. Bu bölümde Saha halk anlatılarının bu toplulukça ve araştırmacılar tarafından nasıl adlandırıldıkları yani sınıflama sorunu ele alınmakta ve Sahalara ait bütün anlatıların ilk başlarda “masal” olarak adlandırıldığına değinilerek zamanla masal türü üzerine yoğunlaşan araştırmalarla araştırmacıların bu türe yönelik tanımları ile sınıflandırmalarına yer verilmektedir. Aynı bölümde Sahalarda masal anlatma geleneği ve masal anlatıcılarına da değinilmektedir.

“Derleme ve Yayın Çalışmaları” adını taşıyan birinci bölümde Saha masallarının derleme ve yayım çalışmaları “Çarlık Rusyası” ve “Sovyet Dönemi” başlıkları altında özetlenmektedir. Bu bölümde yine Saha masallarının sınıflandırılması çalışmalarına da değinilmektedir. Ön sözde belirtildiği gibi Saha masallarının sınıflandırılması konusunda en belirgin girişimi gerçekleştiren G. U. Ergis'in çalışmalarından söz edilmektedir. Ergis, Saha masallarını üç grup olarak sınıflandırmıştır: Hayvan Masalları, Gündelik Masallar ve Büyü Masalları.

Bu bölümde iki grup üzerinde kısaca durulurken büyü masalları işlevleri ve yapıları bakımından değerlendirilmektedir. Bu tür masalların işlevinden söz edilirken geçen “*Saha büyü masallarının ayırt edici yönlerinden biri de kahramanların masalda büyüleri elden geldiğince az kullanmalarıdır.*”

Çok az masalda kahramana verilen büyülü nesne onun düşmanından kurtuluşunu sağlar. Saha büyü masalında temel büyülü nesne kahramanın kendine duyduğu güvendir.” ifadesi dikkat çekicidir. Bu yönüyle bu tür masallar gündelik masallardan önemli farklarla ayrılmamaktadır. Zaten bu sınır zorluğu, “Gündelik Masallar” başlığında ayrıca dile getirilmektedir. “Büyü Masalının Yapısı” başlığı altında da bu tür masalların anlatımın açık ve olay örgüsündeki mantıksallığın ön planda olduğu vurgulanmaktadır.

Eserin diğer bölümleri Saha büyü masallarının diğer masal türlerinden ayırt edici özelliklerini ortaya çıkarmak amacı taşıyan “Saha Büyü Masallarını Belirleyici Unsurlar” başlığıyla devam etmektedir. “Saha Büyü Masallarına Yansıyan Sosyal Kurumlar” bölümünden sonra da “Saha Büyü Masallarında Olay Örgüsü” başlığıyla inceleme konusu kırk iki masalın olay örgüsü verilmektedir. Ele alınan masalların olay örgüsüne bakıldığında yazarın girişte de belirttiği gibi büyüün ve diğer olağanüstü varlık ve olayların bu masallarda çokça yer almadığı görülmektedir. Bu durum “Saha Büyü Masallarında Ortak Unsurlar” başlığı altında işlenen “Masal Konuları, Kahramanları” ve “Masalın Geçtiği Çevre” alt başlıklarında da göze çarpmaktadır. Örneğin kahramanın güç bir durumdan kurtulması genelde büyü ile değil kurnazlığıyla gerçekleşmektedir. Bu özellik bizdeki Keleoğlan masallarını anımsatmaktadır. Ayrıca bu tür masalların kahramanları olağanüstü varlıklar kadar sıradan kişiler de olabilmektedir. Olağanüstü varlıkların başında devler, onların da başında Mogus gelmektedir. Kitabın kapağında yer alan tasvir, bu deve aittir.

Eserin son bölümü “Saha Büyü Masallarında Kullanılan Formeller” başlığını taşımaktadır. “Başlangıç Formelleri”, “Bitiş Formelleri” ve “Diğer Formel Unsurlar” alt başlıklarında derinleştirilen bu bölümde Saha büyü masallarının giriş ve sonlarında kalıp ifadelerin fazla yer almadığından söz edilmekte ve bu tür masalların doğrudan konuya girişi sağlayan ifadelerle başladığı ve kahramanın masal sonunda edindiği konumu betimleyici ifadelerden oluştuğu verilmektedir.

Eser, kırk iki masal metni, kaynakça ve dizin bölümleriyle sonlanmaktadır. Bunlardan önce gelen sonuç bölümünde ise yazar konuyu özetlemekte ve eser boyunca ayrıntılı olarak dile getirdiği konulardan önemli bulduklarının altını çizmektedir. Sonuç olarak da Saha büyü masallarının gerçeklikten kopuk olmadığı vurgulanmaktadır. Bu yönüyle büyü masalı, gerçeği büyü haliyle çevreyerek dinleyicisine vermektedir.

Eserde Saha masallarının diğer Türk boylarının masallarıyla karşılaştırmasına gidilmemiştir. Bu durum sonuç bölümünde yazarın kendisince de dile getirilmektedir. Oysa “Büyü Masallarında Rus Etkisi” başlığıyla eserin başında işlendiği gibi Saha masallarına etki ettiği bilinen Rus masalları ile Saha masalları arasında değil diğer Türk boylarının masalları ve Anadolu masalları

arasında bir karşılaştırmaya gidilebilirdi. Bu tür bir karşılaştırma eserde sadece “Mongus” üzerinden yapılmıştır.

Eserde üzerinde fazla durulmayan bir başka konu da masalların sınıflandırılmasıdır. Yine yazarın kendisinin de belirttiği gibi eserde G. U. Ergis’in sınıflandırmasına bağlı kalınmıştır. Ancak kitabın adında yer alan ve okuyucuda ilk başta farklı çağrışımlar uyandırabilen “Büyü Masalı” ifadesi, eserin ilerleyen bölümlerinde Milletlerarası Masal Kataloğu’ndaki masal sınıflandırmasını ve o sınıflandırmadaki “**olağanüstü masallar**” türünü akla getirmektedir. Eserde bu sınıflandırmadan ve Ergis dışındaki araştırmacıların konuyla ilgili çalışmalarından da söz edilerek Ergis’in de dile getirdiği “uygunluk” sorunu daha ayrıntılı işlenebilirdi.

Her iki sorunu eserin sonunda dile getirişinden yazarın konuyu ileride bu yönleriyle de ele alacağı tahmin edilmektedir. Sahaların diğer sözlü ürünleriyle ilgili çalışmaları da olan yazarın *Saha (Yakut) Büyü Masalları* adlı eseri, bugün için ülkemize en uzak Türk boylarından Sahaların sözlü yaratılarını bize ulaştırması açısından oldukça önemlidir. Sadece metinlerden ibaret olmaması; konu edilen ürünleri içerik, yapı ve işlev açısından değerlendiren monografik bir çalışma olması eserin önemini daha da artırmaktadır.